

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента НАПрН України, заслуженого юриста України
Кота Олексія Олександровича на дисертацію Бус Катерини Ігорівни
на тему «Конвалідація недійсного правочину в цивільному праві України»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право**

Актуальність теми дослідження. З самого моменту проголошення Україною незалежності євроінтеграційний вектор став пріоритетним напрямом розвитку української державності. Вектор інтеграції до європейської спільноти передбачає чимало економічних, політичних та законодавчих випробувань та трансформацій через зміцнення ролі демократичних інститутів, гарантування прав і свобод громадян, формування громадянського суспільства, утвердження принципу верховенства права на всіх рівнях суспільних відносин. Російська збройна агресія, віроломно розпочата у 2014 році, а згодом і повномасштабне військове вторгнення ще більше посилює прагнення Українського народу стати повноцінною частиною Європейського співтовариства, а тому призвело тільки до активізації комплексу заходів із гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу.

Визначальною віхою для всіх нас стало набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, що відбулось у червні 2022 року, а згодом – і початок переговорної процедури у червні 2024 року. Це зумовило не лише політичні, соціально-економічні, але й масштабні законодавчі реформи, в тому числі оновлення та відхід від застарілих правових норм, які станом на сьогоднішній день з огляду на динаміку приватноправових відносин об'єктивно втрачають свою ефективність.

У сучасних реаліях заходи з гармонізації українського законодавства передбачають також і рекодифікацію цивільного законодавства України, в якій важливе місце посідає уточнення підходів до захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів. Особливої актуальності набуває й питання удосконалення існуючих та запровадження нових способів захисту цивільних прав та інтересів

учасників цивільних правовідносин, які у ключі гарантованого Конституцією України принципу верховенства права покликані забезпечити дотримання основних засад цивільного законодавства.

Серед іншого, захист цивільних прав та інтересів може здійснюватися за допомогою такого інструменту як конвалідація недійсного правочину, правова регламентація якої станом на сьогодні відсутня, проте приклади її застосування зустрічаються в матеріалах судової практики.

То ж актуальність теми дисертаційного дослідження Бус Катерини Ігорівни зумовлена двома підставами: відсутністю правового регулювання конвалідації недійсного правочину в цивільному законодавстві України, а також відсутністю комплексного дослідження питання «зцілення» дефектів недійсного правочину в сучасній науці цивільного права України, яке б ґрунтовно розкривало питання особливостей та умов «зцілення» недійсних правочинів.

Варто погодитись з авторкою, що протягом останніх двох десятиліть в українській цивілістиці не було запропоновано жодної дисертаційної або монографічної роботи, яка була б присвячена системному аналізу конвалідації недійсного правочину, що вкотре свідчить на користь необхідності та актуальності розроблення теоретичних пропозицій, а також практичних підходів задля вдосконалення законодавства України у сфері способів захисту цивільних прав та інтересів учасників цивільних правовідносин. Інтерес до даної тематики також підсилюється тим, що станом на сьогоднішній день конвалідація недійсного правочину доволі часто використовується національними судами, хоча застосування такого способу захисту цивільного права та інтересу безпосередньо не визначено ні нормами матеріального, ні нормами процесуального права.

Все це вказує на об'єктивну необхідність комплексного та ґрунтовного дослідження конвалідації недійсного правочину як способу захисту цивільних прав та інтересів учасників цивільних правовідносин, який безпосередньо не закріплений чинним Цивільним кодексом України. Це зумовлює неабияку актуальність проведеного дисертанткою дослідження. Запропонована наукова

праця може стати науковим підґрунтям належної гармонізації національного законодавства щодо способів захисту цивільних прав та інтересів із законодавством Європейського Союзу.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, є достатньо логічними, послідовними та обґрунтованими, що обумовлюється встановленням належної мети та завдань дослідження. З огляду на це авторкою глибинно та всебічно проаналізовано значний перелік літературних джерел та праць науковців з досліджуваної та суміжної тематики, а також нормативно-правові акти та судові рішення у сфері цивільного та господарського судочинства. Дисертантка використала низку загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, зокрема, узагальнення, абстрагування, аналізу, синтезу, порівняльно-правовий метод, метод аналогії, метод наукового прогнозування тощо. Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій також підкріплюється належною апробацією результатів дослідження та їх оприлюдненням відповідно до встановлених вимог.

Дисертанткою проаналізовано значний масив літературних джерел (157 найменувань), на кожне з яких дано відповідне посилання, що засвідчує не лише академічну добросовісність авторки, а й глибинність проведеного дослідження.

Наведене вище свідчить про обізнаність авторки у проведеному дослідженні, узагальненні та формуванні обґрунтованих висновків. Достовірність наукових положень підтверджується значною кількістю наукових публікацій. Розгляд та вирішення поставлених авторкою завдань, правильне визначення предмета та об'єкта дослідження дозволили успішно досягти поставленої мети дослідження. Загалом результати наукового дослідження є логічними та обґрунтованими, дисертантка якісно сформулювала підсумки проведеного наукового пошуку.

Достовірність та повнота наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Внаслідок поглибленого аналізу законодавства, осмислення проблем юридичної практики та положень правової науки авторка сформулювала низку доктринально нових і значимих у правовому сенсі положень і висновків. На схвалення заслуговують більшість висновків та пропозицій, сформульованих у дисертації, а також нових або таких, що містять елементи наукової новизни, положень, які виносяться дисертантом на захист.

Так, заслуговує схвалення запропонована дисертанткою авторська дефініція конвалідації недійсного правочину, що полягає у наданні юридичної сили недійсному правочину з моменту його вчинення з врахуванням вимог, закріплених у ст.13 та ст. 203 Цивільного кодексу України. Таке визначення характеризується логічністю та змістовністю висвітлення, відображає загальні вимоги, дотримання яких є необхідним для чинності правочину, а також пояснює можливість «зцілення» дефектів правочину у межах здійснення цивільних прав. Цілком логічно авторкою запропоновано внести зміни у частину 2 статті 16 ЦК України, доповнивши її пунктом 2–1 наступного змісту: «визнання правочину дійсним (конвалідація недійсного правочину)».

Доведеними та переконливими вбачаються висновки авторки з приводу розкриття правової природи конвалідації недійсного правочину як способу захисту, який полягає у сукупності дій учасників, спрямованих на усунення дефектів недійсного правочину у межах здійснення цивільних прав та з врахуванням умов дійсності правочину.

Цілком новим та обґрунтованим підходом у роботі можна визнати розкриття змісту конвалідації недійсного правочину на основі кватерного підходу. Авторкою змістовно пояснюється підхід кватерності шляхом доведенням наявності наступних елементів: 1) суб'єкт конвалідації недійсного правочину – включає до себе учасників правочину, інших учасників цивільних правовідносин, яким кореспондоване право «зцілити» дефекти правочину, або ж суд; 2) об'єкт конвалідації становить правочин, який породжує правові наслідки для певних учасників цивільних правовідносин; 3) недійсність правочину (нікчемність,

оспорюваність); 4) сукупність дій учасників цивільних правовідносин, спрямованих на виправлення вад недійсного правочину у межах здійснення цивільних прав.

Позитивно оцінюючи наведені дисертанткою особливості змісту конвалідації недійсного правочину, доцільно акцентувати увагу на значущості такого висновку з метою правильного обрання способу захисту прав та інтересів учасників цивільних правовідносин.

Також заслуговує схвалення те, що авторкою вперше в науці цивільного права України проведена класифікація конвалідації недійсного правочину. Дисертантка обґрунтовано та змістовно диференціює конвалідацію недійсного правочину за наступними критеріями: 1) за суб'єктивним критерієм на юрисдикційну (захист потребує звернення до відповідного органу судової влади чи іншого уповноваженого органу) та неюрисдикційну (учасники цивільних правовідносин вправі самостійно захищати свої права та охоронювані інтереси); 2) за обсягом конвалідації – на повну («зціленню» підлягає правочин в цілому) та часткову («зціленню» підлягає лише частина правочину, що містить дефекти); 3) за об'єктом конвалідації – на абсолютну (конвалідація нікчемного правочину) та відносну (конвалідація оспорюваного правочину).

Неабияку цінність дослідження авторки складає вмілий та ґрунтовний аналіз «зцілення» дефектів окремих правочинів з огляду на недоліки форми, суб'єктивного складу, волі, порядку та змісту укладення, що скеровує до думки, що конвалідуванню може підлягати значна кількість правочинів.

У тексті дослідження авторкою вміло та якісно на основі норм міжнародного та цивільного права, праць вчених розкрито поняття принципу «естопель» як основоположної засади, що забороняє учаснику цивільних правовідносин посилаючись на підстави недійсності правочину, якщо при його вчиненні та прийнятті до виконання всі дії або бездіяльність (мовчання) свідчили на користь правомірності та дійсності правочину. То ж дисертантка слушно вважає, що принцип «естопель» є однією із найважливіших засад при конвалідації недійсного правочину.

Заслуговує на увагу пропозиція авторки щодо необхідності впровадження конвалідації недійсних правочинів у сучасну доктрину цивільного права та в українське цивільне законодавство в умовах воєнного стану та у перехідний період.

Науковою оригінальністю та значимістю відзначаються й інші висновки дисертаційної роботи, які впливають безпосередньо зі змісту роботи, є логічними та послідовними, відображають основні результати дослідження та процес висвітлення авторського бачення теоретичних та практичних проблем в тексті наукової роботи.

Виходячи з аналізу основної частини дисертації, можна дійти висновку, що мета наукової роботи в процесі виконання дослідження була досягнута, а завдання виконані. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, яка містить науково обґрунтовані положення наукової новизни.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Основні положення та висновки дисертації висвітлені у 8 наукових працях, зокрема: у 4 наукових статтях у наукових періодичних виданнях категорії «Б», а також у 4 працях апробаційного характеру. Аналіз публікацій свідчить про достатню повноту викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях.

Відповідність тексту дисертації вимогам академічної доброчесності.

Аналіз тексту дисертації, а також публікацій авторки за темою дисертації свідчить про відсутність ознак порушення вимог академічної доброчесності. В дисертаційній роботі та публікаціях дисертантки наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень та інших відомостей, дотримано вимоги норм законодавства про авторське право, а також надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Практичне значення отриманих результатів. Концептуально-теоретичні та практичні рекомендації, висновки до дисертаційної роботи можуть бути використані:

у нормотворчій діяльності – при внесенні змін та удосконаленні цивільного законодавства у питаннях, що стосуються дійсності правочинів та «зцілення» дефектів недійсного правочину, в тому числі у перехідний період;

у правозастосовній діяльності – судами при вирішенні спорів, пов'язаних з дійсністю та недійсністю правочинів;

у науково-дослідній діяльності – при подальшому дослідженні проблематики конвалідації недійсного правочину;

у навчальному процесі – при підготовці навчальних матеріалів, підручників, посібників, методичних матеріалів із вивчення дисциплін «Цивільне право (загальна частина)», «Цивільне право (особлива частина)», «Договірне право», «Цивільне процесуальне право» та ін.

Результати дисертаційної роботи використовуються при викладанні цивілістичних дисциплін в освітньому процесі закладу вищої освіти, зокрема, Західноукраїнського національного університету (акт впровадження від 21 червня 2023 року №126-29/1544).

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом позитивно оцінюючи рецензовану працю та підтримуючи більшість висновків до дисертації та положень, які мають ознаки наукової новизни та виносяться на захист, звертаємо увагу на окремі положення, які, на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час публічного захисту дисертації.

1. На сторінці 36 наукового дослідження авторка розглядає можливість застосування конвалідації недійсного правочину при дотриманні сукупності таких умов: 1) укладення правочину учасниками цивільних правовідносин; 2) недійсність правочину (нікчемність, оспорюваність); 3) волевиявлення учасника правочину «зцілити» дефекти правочину (визнати правочин дійсним) у межах здійснення цивільних прав. Очевидно, основу для виділення таких умов складає запропонована дисертанткою дефініція конвалідації недійсного правочину, під якою у дослідженні розуміється надання юридичної сили недійсному правочину з моменту його вчинення з врахуванням вимог,

закріплених у ст. 13 та ст. 203 Цивільного кодексу України. Безумовно слухними є висновки авторки стосовно того, що конвалідувати можна лише укладений правочин.

В той же час недійсні правочини поділяються на нікчемні правочини, коли недійсність встановлена законом, а також оспорювані правочини, коли недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом. Потребує більш детального обґрунтування питання про те, хто саме встановлює недійсність правочину як обов'язкової умови для застосування конвалідації недійсного правочину, а також оцінка юридичної коректності законодавчого допущення конвалідації нікчемного правочину.

2. На сторінці 40 наукового дослідження дисертанткою пропонується класифікація конвалідації недійсних правочинів за суб'єктивним критерієм на юрисдикційну та неюрисдикційну конвалідацію. Таку позицію авторки варто підтримати, як мінімум, з огляду на можливість глибинного розуміння правової природи конвалідації недійсного правочину. Під неюрисдикційною конвалідацією авторка розуміє такий спосіб захисту, при якому учасники правочину самостійно визнають недійсність свого правочину та спільно вживають заходів для його конвалідації без участі суду або інших органів.

В свою чергу, на сторінці 43 дослідження авторкою надається визначення юрисдикційної конвалідації як процесу виправлення недійсного правочину через рішення суду або дії іншого уповноваженого органу (наприклад, органу опіки і піклування), нотаріуса. Здебільшого авторкою ведеться мова про юрисдикційну конвалідацію у розрізі її використання судом. В цілому позитивно сприймаючи запропоновану авторкою диференціацію конвалідації недійсного правочину за суб'єктивним критерієм, доцільно було б конкретизувати юрисдикційну конвалідацію недійсного правочину нотаріусом, органом опіки та піклування, іншим органом, який може виступати суб'єктом конвалідації недійсного правочину. Конкретизація юрисдикційної конвалідації значно б збагатила теоретичну складову наукового дослідження, адже надала б правову визначеність

у тому випадку, коли суб'єктом конвалідації недійсного правочину може виступати відповідний орган державної влади або нотаріус.

3. На сторінці 46 дисертації авторкою слушно акцентується увага на тому, що правочин, який порушує публічний порядок (частина 2 ст. 228 Цивільного кодексу України) не може бути конвалідований з огляду на те, що більшість вчених відносять такий правочин до протиправних недійсних правочинів через суспільно небезпечний характер. Це єдиний у науковому дослідженні приклад неможливості конвалідації недійсного правочину. Під час публічного захисту було б цікаво дізнатись позицію авторки про можливість конвалідації недійсного правочину, коли завдана шкода котромусь із учасників правочину або третій особі. Окрім того, чи допускає дисертантка можливість конвалідації недійсного правочину, якщо відбулося порушення вимог ст. 13 Цивільного кодексу України?

4. На сторінці 70 наукового дослідження авторка розглядає можливість конвалідації правочину з огляду на дефект форми. Такий приклад є цілком слушним та влучним, адже законодавцем безпосередньо у частині 2 ст. 220 ЦК України закладена можливість юрисдикційної конвалідації недійсного правочину: «...якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається». Під час публічного захисту доцільно було б уточнити, які способи ухилення від нотаріального посвідчення визнає судова практика та які можуть бути обставини можуть перешкоджати нотаріальному посвідченню правочину.

5. Слушними є думки авторки з приводу того, що конвалідація недійсних правочинів у перехідний період потенційно може складати вагому групу суспільних відносин. При цьому дисертанткою влучно вказується на необхідність розроблення та ухвалення Закону України «Про конвалідацію недійсних правочинів у перехідний період», а також підзаконних актів, спрямованих на виконання вказаного закону. Дане питання є доволі складним та дискусійним,

оскільки станом на тепер при розробленні відповідного проекту закону постає необхідність більш чіткого розуміння переліку правочинів та можливості застосування конвалідації недійсних правочинів, в тому числі з врахуванням норм Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15. 04. 2014 р. № 1207 – VII. Таким чином, опираючись на міжнародний досвід, під час публічного захисту додаткового обґрунтування потребують висновки авторки щодо можливості конвалідації окремих правочинів у перехідний період та особливості її застосування.

У цілому варто зазначити, що висловлені зауваження більшою мірою мають рекомендаційний характер, не впливають на високу позитивну оцінку та направлені лише на деталізацію зроблених в роботі висновків. Як свідчить аналіз дисертаційної роботи, дисертантка володіє достатнім рівнем теоретичних знань, має необхідний практичний досвід застосування законодавчих положень та судової практики, вміло та якісно аналізує проблемні питання, критично оцінюючи їх та надаючи конструктивні висновки. Дослідниця проявила безсумнівну здібність до самостійного ведення науково-дослідних робіт на належному науково-теоретичному та методологічному рівнях.

Загальний висновок. На підставі проведеного аналізу змісту дисертації Бус Катерини Ігорівни «Конвалідація недійсного правочину в цивільному праві України» можна зробити висновок, що робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, внаслідок проведення якого отримані обґрунтовані та змістовні результати, що мають істотне значення для науки цивільного права. Такі результати полягають у формуванні нових теоретичних та практично-правових підходів щодо «зцілення» дефектів недійсного правочину як способу захисту прав та інтересів учасників цивільних правовідносин.

Дисертація Бус Катерини Ігорівни на тему «Конвалідація недійсного правочину в цивільному праві України», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти,

